

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В СИСТЕМІ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Микола Лісовий¹, orcid.org/0009-0008-1304-4922, e-mail: lisovym@gmail.com
Тетяна Рисинець¹, orcid.org/0000-0001-5962-3839, e-mail: risinetstanj@gmail.com
Володимир Юкало², orcid.org/0000-0003-2795-9679, e-mail: yukalo@tdmu.edu.ua
Ірина Кобилянська³, orcid.org/0000-0002-3430-5879, e-mail: irishakobilanska@gmail.com

1. Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, Вінниця

2. Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, Тернопіль

3. Вінницький національний технічний університет, Вінниця

У статті розкрито один із найважливіших аспектів педагогіки вищої школи – педагогічне спілкування, яке дає можливість викладачеві об'єднати й подати наукову інформацію як цілісну систему, виділити в ній основне, розкрити свою позицію в доведенні, а студентам допомагає критично осмислити й засвоїти навчальний матеріал, що подається, усвідомити й оцінити його, відкинувши другорядне. Педагогічне спілкування забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоутвердження, продуктивну взаємодію, тому воно є поліфункціональним. Незважаючи на те що вимоги до ефективності професійно-педагогічного спілкування зросли, реальна практика часто свідчить про невідповідність рівня психолого-педагогічної підготовки викладачів вищої школи вимогам, що висуваються до них у наш час. Наголошено, що для правильної організації процесу продуктивного професійного педагогічного спілкування викладачеві важливо чітко розуміти його структуру. Увагу зосереджено на таких компонентах педагогічного спілкування: мета та зміст акту педагогічної взаємодії; комунікативні засоби, що застосовуються в цьому акті взаємодії; функції, що виконуються поточним актом взаємодії; стилі педагогічної діяльності та спілкування; застосовувані під час спілкування педагогічні технології. В результаті аналізу наукових джерел схарактеризовано систему стилів педагогічного спілкування, особливості яких залежать від обставин та індивідуальних характеристик його учасників. Підкреслено, що від обраного викладачем стилю роботи залежить не тільки те, які взаємини сформуються зі студентами, а й ставлення студентів до знань і безпосередньо до самого освітнього процесу. Зроблено висновок про те, що успішність педагогічної діяльності багато в чому залежить і від рівня комунікативної культури та компетентності педагога, який повинен володіти багатьма комунікативними й перцептивними навичками і вміннями, вміти грамотно подавати матеріал і володіти мовними та комунікативними компетентностями, враховувати індивідуально-психологічні та когнітивні особливості студентів.

Ключові слова: викладач ЗВО; педагогічна взаємодія; педагогічне спілкування; структура педагогічного спілкування; комунікативні компетентності.

Постановка проблеми. Питання теоретичних основ педагогічного спілкування, спрямовані на інтенсифікацію навчання у сучасному закладі вищої освіти, і нині залишаються актуальними в педагогіці вищої школи та системи вищої освіти в цілому.

Педагогічна діяльність завжди здійснюється в активній комунікації, в умовах спільної творчої співпраці викладача та студентів, в їхній постійній активній взаємодії. Викладачі повинні про це пам'ятати, оскільки саме в їхній взаємодії зі студентами формуються та розв'язуються складні теоретичні завдання, аналізуються наукові джерела та результати власних досліджень, порівнюються наукові підходи різних науковців, акцентується увага на дискусійних питаннях та інше. Відтак, педагогічне спілкування надає можливості викладачеві об'єднувати та подавати наукову інформацію в формі цілісної системи, наголошувати на головному, презентувати свої наукові підходи до її опрацювання, а студентам – критично сприймати нову інформацію, що подається, зрозуміти та оцінити її важливість для майбутньої фахової діяльності, відкинути, на їхню думку, неактуальну.

В процесі навчання викладачі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій пропонують студентам найбільш актуальні, на їхню думку, нові знання. Надалі шляхом опитування визначають рівень їхнього засвоєння. Але спілкування викладача зі студентами не обмежується лише

обміном інформацією. Для найкращого засвоєння начального матеріалу на належному рівні потрібно правильно обирати способи комунікації між ними.

Виділимо типові хиби з боку викладачів, що виникають у практиці педагогічного спілкування: викладач закладу вищої освіти не завжди використовує комунікативні завдання та не усвідомлює їхнього значення в освітньому процесі, оскільки не уявляє спілкування у вигляді системи завдань; викладач часто не розуміє індивідуальні потреби кожного студента, оцінює їх стереотипно і, відповідно, використовує однотипні засоби комунікативної взаємодії з ними; викладач погано орієнтується в креативних ситуаціях спілкування, не володіє різноманітними засобами мовного впливу, не прагне до творчого спілкування зі студентами.

З метою уникнення цих недоліків у спілкуванні, викладач повинен брати до уваги структуру освітнього процесу, його дидактично-змістову та комунікативно-утворювальну складову, які становлять єдине ціле, адже, професійною особливістю педагогічної діяльності є реалізація її дидактичної підсистеми через комунікативну. А ефективність реалізації дидактичних компонентів визначається оптимально сформованим комунікативним забезпеченням.

На сучасному етапі розвитку вищої школи індивідуалізоване творче спілкування зі студентами під час освітнього процесу, спрямованого на їхній професійно-особистісний розвиток, є ключовою складовою професійно-педагогічної діяльності педагогів. Хоча, вимоги до ефективності професійно-педагогічного спілкування зі студентами значно зросли, проте аналіз практичної діяльності значної кількості викладачів свідчить про її невідповідність цим вимогам у закладах вищої освіти.

Педагогічне спілкування, як різновид творчої діяльності, є специфічною міжособистісною взаємодією педагога та здобувачів (учнів і студентів), спрямованою як на засвоєння нових знань, так і становлення особистості та фахівця в освітньому процесі та майбутній професійній діяльності. Педагогічна діяльність неможлива без спілкування. Але традиційно процеси навчання та виховання вважалися процесами односторонньої трансляції навчальної інформації від педагогів до студентів. Наразі освітній процес, побудований на такій концепції, не дозволяє сформувати конкурентоздатного фахівця, який набуває рис конформності та залежності. А сучасне суспільство потребує підготовки самостійної, креативної, відповідальної компетентної особистості, здатної до розв'язання нестандартних професійних завдань у мінливих і суперечливих умовах сьогодення.

Наразі в науці та практиці все більшого визнання набуває концепція освітнього процесу як діалогу, що передбачає взаємно спрямовану та зумовлену цим взаємодію учасників цього процесу. Педагогічне спілкування є головним механізмом досягнення основних цілей навчання та виховання, воно поєднує три основних компоненти: взаємне сприйняття та розуміння людьми одне одного (перцептивний аспект спілкування), обмін інформацією (комунікативний аспект), провадження спільної діяльності (інтерактивний аспект). Кожен із названих компонентів в умовах педагогічного процесу та спілкування набуває своїх особливостей.

Основні питання, пов'язані з педагогічним спілкуванням, розглядалися з різних підходів у численних працях із психології, педагогіки, методики викладання навчальних дисциплін, лінгвістики та інших, але суттєві помилки в організації педагогічного спілкуванні притаманні діяльності сучасних викладачів ЗВО, часто призводять до конфліктних ситуацій між викладачами та студентами, зниження інтересу до навчальних предметів і навчання взагалі, падіння довіри до наставника як до особистості та професіонала.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема спілкування, в тому числі й педагогічного, висвітлена в працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: В. Андрущенко, О. Аніщенко, О. Бодальов, М. Вашуленко, П. Донець, Т. Дрозд, С. Єрмоленко, С. Караман, В. Кафтан, З. Ковальчук, І. Коцан, С. Максименко, Л. Мацько, В. Мельничайко, М. Ожеван, В. Паламар, Ю. Палеха, М. Пентиліук, О. Семиног, Л. Скуратівський, Л. Струганець, М. Філоненко та інші. Наявність значної кількості наукових розвідок із педагогічного спілкування, тим не менше, потребує спеціальних досліджень питань стосовно особливостей педагогічного спілкування з іноземними студентами, комунікативної взаємодії викладачів і студентів у різнопрофільних закладах вищої освіти, комунікативних бар'єрів порозуміння відповідно до національної, психологічної та регіональної специфіки контингенту студентів.

Метою статті є аналіз і узагальнення наукової літератури з педагогічного спілкування, визначення особливостей, механізмів, етичних принципів педагогічного спілкування та його місця в системі комунікативних компетентностей викладача ЗВО.

Виклад основного матеріалу. В процесі дослідження використовувалися загальні методи наукового пізнання: системне вивчення педагогічної та психологічної літератури, аналіз, синтез,

аналогія, порівняння, узагальнення; емпіричні методи: бесіди з викладачами, студентами, спостереження для виявлення проблемних питань педагогічного спілкування та вироблення практичних настанов із подолання комунікативних бар'єрів, конфліктів і досягнення ефективної педагогічної взаємодії.

Педагогічне спілкування – один із головних компонентів педагогічної культури як самого викладача, так і всього цілісного педагогічного процесу. Спілкування у професійній педагогічній діяльності є тут і суттю й інструментом. Про це слушно зауважує В. Пасинок, який доводить, що викладач завжди знаходиться в центрі будь-якої освітньої діяльності (2016). Крім того, він також є і джерелом знань, і експертом, який оцінює ефективність їхнього засвоєння здобувачами. Ефективність професійної діяльності педагога значним чином визначається рівнем сформованості в нього майстерності спілкування з іншими учасниками освітнього процесу. На думку В. Пасинка, «за допомогою педагогічного спілкування здійснюється трансляція певного суспільного та професійного досвіду від викладача до тих, хто навчається, а також відбувається обмін особистісними характеристиками, пов'язаними з досліджуваними об'єктами та життям взагалі. Тому таке спілкування виконує провідну роль у формуванні особистості молодшої людини, її самосвідомості, ціннісних настанов і способу життя загалом» (2016, с. 29). Вважаємо, що саме викладач повинен бути ініціатором спілкування, вміти організовувати та керувати ним за допомогою практичного інструментарію.

Проте, спілкування є двостороннім процесом, взаємодією сторін. Дослідники вбачають перспективність саме в такому підході до педагогічного спілкування, як до взаємодії учителя та учнів, їхньої співпраці. В педагогічній взаємодії виділяють як загальні властивості взаємодії в цілому, так і специфічні, що відповідають сфері реалізації.

До властивостей загального порядку, на думку М. Подберезького, належить причинна зумовленість, суперечливість педагогічних взаємодій, активність і реактивність, виникнення нової якості в зв'язках і станах суб'єктів і об'єктів як результат педагогічної взаємодії (2011, с. 32). Така взаємодія передбачає конструктивні варіанти розв'язання проблеми, формування позитивного стилю спілкування, що дозволяє, як вважають М. Волощенко і О. Азаркіна, «якнайкраще використовувати можливості мовної комунікації, будувати відносини на умовах партнерства, створювати позитивно-емоційний психологічний клімат, доброзичливе освітнє середовище» (2021, с. 64).

Важливим чинником, що впливає на особливості соціально-психологічної структури педагогічного спілкування в закладах вищої освіти, є поєднання в освітньому процесі наукової та педагогічної діяльності. Дружнє налаштування, що не переходить у панібратство, загальне захоплення професійними завданнями становлять те емоційне підґрунтя, на якому відбувається такий освітній процес. Успішній взаємодії педагога та студентів сприяє активне залучення здобувачів вищої освіти до початкових форм науково-дослідницької діяльності, спілкування на засіданнях наукового гуртка, конференціях, обговорення зі студентами під час опрацювання відповідних тем навчальних занять наукових питань, які досліджує викладач, нерегламентовані контакти, бесіди про науку, мистецтво, професію, участь у студентському дозвіллі: огляди, олімпіади, круглі столи, екскурсії та інше.

Дослідник М. Подберезький виділяє цілу низку специфічних властивостей педагогічних взаємодій, які він формулює так:

- детермінованість освітньою та соціокультурною ситуаціями;
- комплексне поєднання педагогічних, психологічних і соціальних підходів в процесі організації педагогічних взаємодій;
- одночасна дискретність, безперервність і послідовність педагогічних взаємодій;
- спрямованість освітнього процесу на передавання знань, умінь, навичок із досвіду суспільства здобувачам для його соціального відтворення;
- потреба в створенні умов для самореалізації та самоактуалізації кожного суб'єкта педагогічних взаємодій;
- діалектична взаємодія в процесі спілкування та реалізації його основних функцій: перцептивної, інтерактивної та інформативної як основи освітнього процесу;
- асиметричність у позиціях об'єктів і суб'єктів педагогічної взаємодії, яка створює передумови для саморозвитку та розвитку суб'єктів у педагогічному просторі (2011, с. 32).

Зазначимо, що для правильної організації процесу продуктивного професійного педагогічного спілкування викладачеві важливо чітко розуміти його структуру. У професійній психолого-педагогічній літературі існує велика кількість класифікацій. Узагальнюючи різні підходи, виокремимо такі компоненти педагогічного спілкування, як:

- мета та зміст акту педагогічної взаємодії;

- комунікативні засоби, що застосовуються в цьому акті взаємодії;
- функції, що виконуються поточним актом взаємодії;
- стилі педагогічної діяльності та спілкування;
- застосовувані під час спілкування технології.

Мета педагогічного спілкування може бути як основною, так і проміжною. Основна мета полягає в передачі професійного досвіду, знань, умінь, «взаємного обміну особистісними сенсами», закріпленні ціннісних орієнтацій і суспільно корисних навичок (трудових, комунікативних, творчих).

Проміжна мета спілкування є головним координатором усіх її елементів, результатом потреби, що виникла у викладача, «тут і зараз» у донесенні будь-якої інформації до слухачів, впливу на них. Вона покликана відображати кінцевий результат педагогічної взаємодії. Можна з упевненістю стверджувати, що мета – це запланований очікуваний результат, на досягнення якого спрямована вся комунікативна активність викладача.

Під змістом спілкування прийнято розуміти організацію взаємовідносин, взаємодію між викладачем та учнями, засновану на обміні інформацією одного з одним. Оскільки саме викладач керує всім освітнім процесом і відповідає за нього, він повинен чітко усвідомлювати, яку інформацію вкладає в спільну діяльність для досягнення поставленої мети. Інформація має ретельно відбиратися, аналізуватися, оцінюватися, приводитися відповідно до вікових можливостей слухачів, адже, під час взаємодії з ними, педагог може впливати як на когнітивні, так і на моральні якості особистості.

Педагогічне спілкування поліфункціональне. Як і будь-який інший вид спілкування, педагогічне спілкування реалізує чотири основні функції: інформаційно-комунікативну, інтерактивну, перцептивну, натомість має і власну, специфічну функцію – виховну.

Специфіка інформаційно-комунікативної функції спілкування полягає у взаємному обміні інформацією. Але під час педагогічного спілкування, передусім, відбувається саме передача інформації від педагога до слухачів. Вона може здійснюватися двома каналами – вербальним і невербальним. Ці канали використовують різні знакові системи. Невербальна інформація передається за допомогою інтонації, міміки, жестів тощо. Вербальний канал – це мовленнєве спілкування, що є одним із основних засобів педагогічного спілкування. Варто також підкреслити, що мова педагога є найважливішим компонентом і педагогічної майстерності, інструментом подачі навчального матеріалу, засобом виховного впливу. Вона може бути як усною, так і писемною, причому, маючи свою очевидну специфіку, обидва ці види тісно пов'язані між собою.

Саме мовна культура є візитівкою викладача. І за всієї предметної ерудиції відсутність чи недолік справжньої культури мови може виявитися як причиною важливих професійних помилок, так і чинником стійкого несприйняття його як особистості. На основі синтезу досягнень багатьох гуманітарних наук (лінгвопрагматики, неориторики, комунікативної лінгвістики, етнолінгвістики, соціології, психології, антропології) розроблена інтегративна дисципліна – педагогічна риторика, спрямована на вивчення не тільки і не стільки нормативності та грамотності мови, скільки на вивчення дієвості якостей мови педагога та умов правильної мовної поведінки (уміння впливати без нав'язування на думки та дії учнів). З цього погляду, цілком логічною є думка про те, що професійне зростання й успіх у значної частини фахівців тісно пов'язані мовною культурою. Недостатній рівень мовної культури, як усної, так і писемної, суттєво впливає на рейтинг будь-якого фахівця, особливо тих професій, які тісно пов'язані зі спілкуванням (Пасинок, 2016, с. 28).

Мовна особистість викладача, його комунікативне лідерство починається з оволодіння нормами мови в різних видах діяльності (говорінні – слуханні, письмі – читанні). Факторами, що становлять основу мовної майстерності педагога, є культура мови, начитаність, вербальна (словесна), імпровізаційна здатність, що дозволяє здійснити рольове та позиційне говоріння.

Педагогічне мовлення забезпечує раціональність організації навчальної діяльності, повноцінність закріплення, засвоєння та усвідомлення інформації. Мова тісно пов'язана з комунікативною поведінкою та тими завданнями, які ставить перед собою педагог, який організує різноманітні ситуації спілкування. Культура мови, безсумнівно, виступає елементом образу педагога (Семеног, Базиль, 2008). Не випадково Сократ сказав: «Заговори, щоб я тебе побачив».

З погляду лінгвоекології, в сучасній концепції культури мови дослідники виділяють чотири основні компоненти:

- мовний компонент, що корелюється з оцінною опозицією: неправильно чи правильно;
- комунікативний компонент ґрунтується на врахуванні фактор адресата та ситуації спілкування.

Відповідно до цього підходу доцільна мова, насамперед, буде гарною мовою. Тому, кожне висловлювання оцінюється в межах ситуативного контексту. Оцінна опозиція для цього компонента

має вигляд: незрозуміло чи зрозуміло, недоречно чи доречно;

- естетичний компонент передбачає, що мова повинна викликати відчуття естетичного задоволення в слухачів. Оцінна опозиція, яка застосовується для цього компонента культури мови має вигляд: некрасиво чи красиво, невиразно чи виразно;

- етичним компонентом мови визначається вибір мовних засобів, що враховують культурні традиції та моральний кодекс, зокрема доречність мови, дотримання мовного етикету (Пасинок, 2016, с. 28).

У контексті цих ідей, на нашу думку, є потреба звернути увагу, насамперед, на такий аспект вербальної комунікації, як її ефективність, що можлива виключно в тому випадку, коли інформація розуміється однаково як тим, хто продукує інформацію, так і тим, хто її сприймає (Потоцька, Рисинець, Лойко, Мазур, 2023). Тому, цілком логічними є характеристика стилів педагогічного спілкування та аналіз можливих бар'єрів і конфліктів, їхніх причин і впливу на зміст освітнього процесу, з'ясування етичних принципів культури спілкування.

Оскільки саме усне мовлення значно переважає в психолого-педагогічній взаємодії, зупинимось на аспектах, що можуть суттєво перешкоджати ефективності передачі інформації чи виступати як комунікативні бар'єри. Так, при усній передачі навчального матеріалу складнощі можуть виникати, насамперед, у молодих або недосвідчених педагогів. У низці випадків можна спостерігати такі помилки, як-от: часті паузи, монотонна, суха мова, відсутність імпровізації, орієнтованість лише на текст (у процесі читання лекції), граматичні та лексичні неточності. Такі помилки поєднують відразу три види комунікативних бар'єрів: стилістичний, семантичний і фонетичний; вони суттєво ускладнюють процес засвоєння нового матеріалу. Але це не єдина причина, що знижує ефективність міжособистісної взаємодії. В процесі педагогічного спілкування часом виникає логічний бар'єр – при різних типах мислення педагога та слухачів.

Істотну перешкоду для сприйняття інформації, що надходить під час педагогічної взаємодії, становлять і бар'єри, зумовлені соціально-психологічними факторами. Так, зокрема, будь-який негативний емоційно-психічний стан будь-кого з партнерів педагогічної взаємодії може виступати в ролі суттєвої перешкоди під час передачі та розуміння інформації. Таким фактором може бути наявність стану стресу, підвищена емоційна збудливість та експресивність викладу.

Погоджуємся з думкою дослідників, що «неправильно побудоване педагогічне спілкування може викликати страх, невпевненість, послаблення уваги, пам'яті, працездатності. Поступово зникає бажання думати самостійно, з'являється конформність, стійке негативне ставлення до педагога та предмета» (Холковська, Волошина, Губіна, 2019, с. 27). І це далеко не повний перелік факторів, що знижують поріг адекватного сприйняття партнерами важливої інформації та ускладнюють її проходження сенсорними каналами. Крім негативних станів, бар'єром спілкування може виступати і неправильно обраний стиль педагогічного спілкування, що є складовою всієї педагогічної діяльності.

У науковій літературі сформована усталена класифікація типів лідерства за стилями керівництва, зокрема виокремлюють три основні типи лідерів: демократичний, авторитарний і нейтральний (анархічний) (Сергєєва, Кондратьєва, Хромей, 2015, с. 25). Наразі в психолого-педагогічних джерелах подаються описи цих стилів саме щодо педагогічної діяльності, яка, однозначно, має свою специфіку. Так, при авторитарному стилі педагог розглядає учня як об'єкт педагогічного впливу, а не рівноправного партнера, та встановлює жорсткий контроль за вимогами, що йому пред'являються, без урахування ситуації. Головними методами такого впливу виступають наказ або повчання. Результатом такого впливу є зниження інтересу до предмета та когнітивної активності в учнів. Результати численних досліджень і теоретичних розробок у цій галузі дають розуміння того, що стиль діяльності та спілкування, зазвичай, визначається особистісними особливостями педагога, але багатьом їм просто бракує психологічних знань і комунікативної компетентності, щоб контролювати власні індивідуальні особливості.

Не секрет, що значна кількість педагогів тяжіє до авторитарного стилю спілкування, що є великою проблемою нашої освіти, яка залишається актуальною й донині. Частково це може бути пов'язано з професійною деформацією, яка є закономірною та неминучою супутницею накопиченого професійного досвіду, специфікою діяльності певного фахівця, його високою потребою у владі та низьким рівнем самооцінки. Разом із тим, сформована соціально-психологічна професійна компетентність може вберегти педагога від вибору такого стилю, адже, він є ефективним лише в небагатьох випадках, як-от: під час служби в армії, надзвичайних обставинах і взаємодії з групою людей з низьким рівнем інтелектуального розвитку (зокрема, з порушниками громадського порядку тощо). Цілком очевидно, що студентська група чи група школярів до цих категорій відношення не має,

і найбільш ефективним буде ситуативний стиль педагогічного спілкування. Ця теза узгоджується з концепцією американських учених Р. Блейка та Дж. Моутона, які вивчали особливості ефективної лідерської поведінки та спілкування (Барабаш, 2022). Варто зазначити, що в світовій практиці лідером прийнято називати абсолютно будь-якого керівника, а не тільки ту людину, яка має якісь визначні характеристики, як пропонується у вітчизняному підході до лідерства. Педагог завжди може вважатися лідером, тому його діяльність справедливо розглядати з позиції вищезгаданих учених. У проведених ними дослідженнях було встановлено, що найбільший ефект як у спілкуванні, так і у професійній діяльності досягався в тих випадках, коли лідер демонстрував гарну орієнтацію на ефективну роботу в поєднанні з повагою та довірою до людей (Храпкіна, Пічик, Шаломова, Ігнат'єва, 2024, с. 10).

У педагогічному спілкуванні, крім взаємодії, дослідники виділяють інший компонент – ставлення, які порівнюють із видимою та невидимою частинами айсберга. Взаємодія – це нібито надводна, видима частина айсберга, це серія мовних і немовних дій; ставлення – це невидима, внутрішня частина: інтереси, мотиви, почуття та потреби – все, що спонукає людей до комунікації. Також виокремлюють три основних підходи в ставленні педагогів до колективу учнів: нестійкий, пасивно-позитивний і стійко-позитивний. Проте, трапляються вчителі, в яких сформовані негативні підходи в ставленні до учнів: ситуативно-негативний і, навіть, стійко-негативний (Холковська, Волошина, Губіна, 2019, с. 30).

Розроблена також класифікація типів педагогічного спілкування, що побудована за критерієм індивідуальних характеристик його суб'єктів та обставин або система стилів підпорядкованого спілкування. Вона включає такі типи спілкування, як-от:

- спілкування, що ґрунтується на захопленні спільною творчою діяльністю. Таке спілкування супроводжується для дітей щастям, радістю, гордістю за досягнуті успіхи;
- спілкування на основі дружнього ставлення до дітей викликає у них особисте позитивне сприйняття ними вчителя, який виявляє повагу та приязнь до оточуючих;
- спілкування на дистанції обмежується лише формальними взаєминами. Певна дистанція між суб'єктами освітнього процесу ні в якому разі не повинна бути визначальним критерієм у стосунках;
- спілкування-заликування передбачає авторитарність в організації освітнього процесу та негативне ставлення до учнів. До такого стилю спілкування вдаються педагоги, що взагалі нездатні організувати спільну освітню діяльність;
- спілкування-загравання, яке поєднує лібералізм у спілкуванні з позитивним ставленням до дітей (Волкова, 2007, с. 502).

У зв'язку з цим, можна зазначити, що від обраного педагогом стилю роботи залежить не тільки характер взаємин, що сформувалися з тими, хто навчається, а й ставлення учнів, студентів до знань і безпосередньо до самого освітнього процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Педагогічне спілкування є складним і багатоплановим процесом, що полягає в грамотній організації комунікації, взаєморозуміння і взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу. Педагогічне спілкування у закладі вищої освіти має свою специфіку, яка полягає, передусім, у тому, що його учасниками є дорослі люди, які свідомо вибрали напрям навчання й мають певні вимоги як до рівня подачі навчального матеріалу, так і до стилю педагогічного впливу, та й процес виховання тут здійснюється лише через предмет. Тому для правильної організації ефективної педагогічної діяльності педагогу чи майбутньому викладачеві потрібно чітко розуміти як мету та зміст педагогічної діяльності в цілому, так і особливості педагогічного спілкування, знати його функції, засоби, види, стилі тощо.

Важливо підкреслити, що успішність педагогічної діяльності багато в чому залежить і від рівня комунікативної культури та компетентності педагога, який повинен володіти багатьма комунікативними та перцептивними навичками та уміннями, грамотно подавати матеріал і володіти мовними та комунікативними компетентностями, враховувати індивідуально-психологічні та когнітивні особливості студентів.

Дані, отримані в результаті цього дослідження, можуть бути застосовані під час підготовки й укладання лекційних курсів для студентів і магістрантів різних напрямів підготовки, що вивчають психологію та педагогіку, під час психолого-педагогічної підготовки аспірантів до майбутньої педагогічної діяльності в ЗВО, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників та інших слухачів.

Актуальними науково-педагогічними проблемами в подальших дослідженнях визначені особливості педагогічного спілкування в медичному закладі вищої освіти, питання комунікативної, мовної компетентності викладача медичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Барабаш, Й. П. (2022). *Гнучкість у лідерській поведінці: використання управлінської решітки Блейка-Моутона*. URL: <https://kerivnyk.info/2022/06/barabash.html>.
- Волкова, Н. П. (2007). *Педагогіка: навчальний посібник*. Вид. 2-ге, перероб., доп. К.: Академвидав.
- Волошенко, М., & Азаркіна, О. (2021). *Психологія професійного спілкування: навчальний посібник*. Херсон: Олді-Плюс.
- Пасинок, В. Г. (2016). Мовленнєва культура сучасного викладача і студента. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов – філологічні, педагогічні науки»*, 2, 268–274.
- Подберезський, К. П. (2011). Характеристика особливостей педагогічної взаємодії. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2, 31–35.
- Потоцька, І. С., Рисинець, Т. П., Лойко, Л. С., & Мазур, О. В. (2023). Вплив діалогічних здібностей викладача закладу вищої освіти на успішність проведення лекцій. *Наукові записки ЦДУ імені Володимира Винниченка. Серія: Психологія*, 1, 124–131.
- Семенов, О., & Базиль, Л. (2008). *Мовна особистість учителя в художній літературі: навчальний посібник*. К.: Фенікс.
- Сергєєва, Л. М. (Ред.), Кондратьєва, В. П., & Хромей, М. Я. (2015). *Лідерство: навчальний посібник*. Івано-Франківськ: Лілея НВ.
- Холковська, І. Л., Волошина, О. В., & Губіна, С. В. (2019). *Основи педагогічної майстерності*. Вінниця: Твори.
- Храпкіна, В. В. (Ред.), Пічик, К. В. (Ред.), Шаломова, А. О., & Ігнат'єва, І. А. (2024). Дослідження різних моделей лідерства та їх вплив на результативність групової діяльності. *Управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем: колективна монографія*. НУ «Києво-Могилянська академія» (с. 517–529). К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

REFERENCES

- Barabash, Y. P. (2022). *Hnuchkist' u liders'kiy povedintsi: vykorystannya upravlins'koyi reshitky Bleyka-Moutona* [Flexibility in leadership behavior: using the Blake-Mouton management grid]. URL: <https://kerivnyk.info/2022/06/barabash.html>. [in Ukrainian].
- Kholkovs'ka, I. L., Voloshyna, O. V., & Hubina, S. V. (2019). *Osnovy pedahohichnoyi maysternosti* [Fundamentals of pedagogical skills]. Vinnytsya: Tvory. [in Ukrainian].
- Khrapkina, V. V. (Red.), Pichyk, K. V. (Red.), Shalomova, A. O., & Ihnat'yeva, I. A. (2024). *Doslidzhennya riznykh modeley liderstva ta yikh vplyv na rezul'tatyvnist' hrupovoyi diyal'nosti* [Research on different leadership models and their impact on the effectiveness of group activity]. *Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system: kolektyvna monohrafiya*. NU «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya». (S. 517–529). K.: Vydavnychyy dim «Kyievo-Mohylyans'ka akademiya». [in Ukrainian].
- Pasynok, V. H. (2016). *Movlennyyeva kul'tura suchasnoho vykladacha i studenta* [Speech culture of a modern teacher and student]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Inozemna filolohiya. Metodyka vykladannya inozemnykh mov – filolohichni, pedahohichni nauky»*, 268–274. [in Ukrainian].
- Podberezs'kyi, K. P. (2011). *Kharakterystyka osoblyvostey pedahohichnoyi vzayemodiyi* [Characteristics of the features of pedagogical interaction]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya «Pedahohika i psykhologhiya»*, 2, 31–35. [in Ukrainian].
- Potots'ka, I. S., Rysynets', T. P., Loyko, L. S., & Mazur, O. V. (2023). *Vplyv dialohichnykh zdbnostey vykladacha zakladu vyshchoyi osvity na uspishnist' provedennya lektsiy* [The influence of dialogical abilities of a teacher of a higher education institution on the success of lectures]. *Naukovi zapysky TSDU imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Psykhologhiya*, 1, 124–131. [in Ukrainian].
- Semenoh, O., & Bazyl', L. (2008). *Movna osobystist' uchytyela v khudozhniy literature* [The language personality of a teacher in fiction]: navchal'nyy posibnyk. K.: Feniks. [in Ukrainian].
- Serheyeva, L. M. (Red.), Kondrat'yeva, V. P., & Khromey, M. Ya. (2015). *Liderstvo* [Leadership]: navchal'nyy posibnyk. Ivano-Frankivs'k: Lileya NV. [in Ukrainian].
- Volkova, N. P. (2007). *Pedahohika* [Pedagogy]: navchal'nyy posibnyk. Vyd. 2-he, pererob., dop. K.: Akademvydav. [in Ukrainian].
- Voloshenko, M., & Azarkina, O. (2021). *Psykhologhiya profesynoho spilkuvannya* [Psychology of professional communication]: navchal'nyy posibnyk. Kherson: Oldi-Plyus, 2021. [in Ukrainian].

Микола Лісовий – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, Вінниця, e-mail: lisovym@gmail.com.

Тетяна Рисинець – канд. псих. наук, доцент, в. о. завідувача кафедри педагогіки та психології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, Вінниця, e-mail: risinetstanj@gmail.com.

Володимир Юкало – канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української мови, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, Тернопіль, e-mail: yukalo@tdmu.edu.ua.

Ірина Кобиланська – канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: irishakobilanska@gmail.com.

PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN THE SYSTEM OF COMMUNICATIVE COMPETENCES OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

Mykola Lisovyi – Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Vinnytsia Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Email: lisovym@gmail.com.

Tetiana Rysynets – Candidate of Sciences (Psychological), Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Vinnytsia Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Email: risinetstanj@gmail.com.

Volodymyr Yukalo – Candidate of Sciences (Philological), Associate Professor of the Department of Ukrainian Language, Ternopil Gorbachevsky Memorial Medical University, Ternopil, Email: yukalo@tdmu.edu.ua.

Iryna Kobylianska – Candidate of Sciences (Pedagogical), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Life Safety and Safety Pedagogy, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine, Email: irishakobilanska@gmail.com.

The article reveals one of the most important aspects of higher education pedagogy - pedagogical communication, which enables the teacher to combine and present scientific information as a whole system, highlight the main points in it, reveal his position in the proof, and helps students to critically consider the presented material, realize and appreciate it. That is why pedagogical communication is a multifunctional phenomenon that provides information exchange, empathy, personal knowledge, self-affirmation, and productive interaction. Despite the fact that the requirements for the effectiveness of professional-pedagogical communication have increased, real practice often shows that the level of psychological-pedagogical training of higher school teachers does not correspond to the requirements placed on them nowadays. It is emphasized that for the proper organization of the process of productive professional pedagogical communication, it is important for the teacher to clearly understand its structure. The article is focused on the following components of pedagogical communication: the purpose and content of the act of pedagogical interaction; communication tools used in this act of interaction; functions performed by the current act of interaction; styles of pedagogical activity and communication; technologies used during communication. As a result of the analysis of scientific sources, a system of pedagogical communication styles and its features which depend on the circumstances and participants' individual characteristics were presented. It was emphasized that the work style chosen by the teacher depended not only on what kind of relationships were formed with students, but also on the attitude of students to knowledge and the educational process. It was concluded that the success of pedagogical activity largely depends on the level of communicative culture and competency of the teacher, who must possess many communicative and perceptive skills and abilities, linguistic competency, and takes into account the individual psychological and cognitive characteristics of students.

Keywords: teacher of a higher education institution; pedagogical interaction; pedagogical communication; the structure of pedagogical communication; communication competences.

Дата надходження статті до редакції: 24 жовтня 2024 року